

PÕLVNEMISLUGU

Nr.29

september

2002.a.

Sugu ei lahku soosta, võsu ei veere kännusta. (Väike-Maarja)

Suvevaheaeg on möödas. Suvi kestab

Huvitav on alustada uut 2002/2003 hooaega kui meie pere on түsenenud 2 uue osakonnaga: Järvamaa oma Tüiril (22 liikmega) ja Virumaa omaga Rakveres (14 liikmega).

Lühidalt eelmise hooaja lõpu üritustest. Kohtumisel ühenduse „Eestluse elujõud“ esindajatega kuulsin S. Roosmaalt, et neil on plaanis pöörduda presidendi poole mittetulundusühingute finantseerimise küsimuses.

Väljasõidul Raplamaale osales üle 70 seltsi liikme. Jüri Kuuskemaa selgitused külastatud objektide kohta olid antud asjatundlikul tasemel. Väärrib märkimist aga, et ühtegi kirikusse ega mõisa ei pääsenud sisse – esimene selline pretsedent meie ekskursioonide ajaloo. See tõestas, et lugupeetud J.K. teeb huvitavaid väljasõite tuntud marsruutidel, ettekirjutatud marsruudil aga ei saanud ta aega külastusaegu kokku leppida. Kui tahame teda kunagi veel kasutada, tuleb kindluse mõttes see töö omal enne ära teha.

Suvevaheaja üritustest mainin ainult neid, millised on teada s.o. põhiliselt seltsi osakondade korraldatud, muudest ainult neid, mille kohta teavet oleme saanud.

Maikuu külasolnud Soome ametivendade esindajatega leppisime kokku, et 12.-13. aprillil 2003.a. toimub Tallinnas Soome-Eesti suguvõsaurimisealane ühisseminar, kus kolm ettekannet teeb Soome pool, kolm Eesti pool. Täpsemalt kuulete sellest edaspidi.

Suve suurüritus oli kahtlemata Viljandi osakonna poolt vanas tuttavas kohas – Olustvere mõisas (seal toimusid ka seltsi II suvepäevad) – korraldatud 2-päevane teaduskonverents. Kuulsin, et huvitavad ettekanded olid teinud seltsi esimees Kalle Kesküla ja ideoloog Andres Ehapalu. Lootsin ja loodan veel, et keegi osalenuist jagab sellest teistega muljeid.

Kohe peale Olustvere üritust helistas mulle Andres Ehapalu ja soovitas kaaluda 2003.aasta kuulutamist EESTI GENEALOGIA AASTAKS. 2003. aastal möödub 100 aastat eesti mehe Martin Lipu teadaolevalt esimesest eestikeelsest suguvõsaurimist tutvustava artikli avaldamisest ajalehes „Postimees“ 1903. aastal.

Augustis oli Akadeemilise Raamatukogu muuseumitoas näitus „Rosenite suguvõsa Eestis“, millest selles numbris teen lühiülevaate.

Teatavasti kuulutasime sel kevadel ilmunud infolehes „Tasub Teada“ välja konkursi teemal „Pärilike tunnuste ilmumine kaasajal elavate suguvõsaliikmete juures“. Ootan huviga, palju töid esimesel kogunemisel laekub. See näitab ühtlasi ka kui palju hoolivad meie seltsikaaslased ühisteemal arutlemisest ning uudse ürituse läbiviimisest. PL ajalugu on näidanud, et häid kirjutajaid, uurijaid meil leidub, rohke uusliikmete vägi aga ei ole end veel näidanud.

Ants Roomets

VIRUMAA OSAKONNA LOOMISEST

Eelmise 2001. aasta lõpul olid genealoogia seltsil osakonnad Tallinnas, Tartus, Viljandis, Pärnus ja Saaremaal. Talve hakul tekkis mõte, et on aeg tutvustada meid ja meie tegemisi ka Järvamaal ja Virumaal. Lootsime koondada kohalikud huvilised seltsi osakonnaks.

Kuidas Järvamaal osakonda loomas käisime, sellest pajatas eelmises lehes Ants Roomets. Minul oli suur rõõm viibida nii Tüiril Järvamaa osakonna loomise ajal kui ka Rakveres Virumaa osakonna loomise juures. Enda tutvustamiseks on alati kõige parem näidata tehtud töid. Nii Järvamaal kui ka Virumaal eelnes huviliste kokkutustumisele suguvõsaurimisalast tegevust kajastav näitus. Rakvere näitusele panime üles rohkem kui 10 sugupuud, oli võimalik tutvuda suguvõsakroonikatega, abistava kirjandusega, EGeS-i ajaloo, seltsi tegemistega jne.

Sugupuudest oli eksponeeritud:

1. Endel Eegi kogutud andmete põhjal Maia Värvi kootud vaip **Kõppude** sugupuust Viljandimaal
2. Are Saarne koostatud 10 meetrit pikkune arvutil värviliselt väljatrükitud Virumaalt, Simuna khk. Rohu mõisast pärit **Leemetsite** sugupuu alates **Maddis Lemitzist** (s.1757) kõigi teadaolevad järglastega
3. Kaarel Kuusleri koostatud Virumaalt, Simuna khk. Rohu mõisast pärit **Kuuslerite** sugupuu järglastabelina alates **Jakob Kuslerist**
4. Are Saarne koostatud Jõhvi kihelkonnast pärit **Mölderite** piltidega sugupuu (järglastabel) alates **Jakob Mölderist** (s.1830)
5. Virve Orava ja Rein Mägari koostatud **Mägarate** hõimupuu
6. Virve Orava ja Rein Mägari koostatud Narva linnalääni Kudruküla mõisa alla kuuluva Riigi küla põlispere Hinrich Johani poja (põhiharu **Allik**) järglastabel
7. Virve ja Olaf Orava ning Rein Mägari koostatud **Oravate** sugupuu
8. Ülo Roosnurme koostatud **Roosenbaumide** kaks sugupuud – Lattika Tõnu poolt ja Lattika Jaagopi poolt
9. Helgi ja Enno Reinsalu koostatud sugupuud Helgi **Reinsalu** eellastest ja järglastest; Ole **Seina** eellastest; Lenno ja Linn **Nageli** eellastest
10. Koidula Ameerikase koostatud Peeter **Mikomägi** sugupuu ja perekond **Ameerikase** sugupuu,
11. Signe Taela koostatud Simuna kihelkonnast pärit Blumfeldtide sugupuu

Rakvere näituse korraldamisel võttis initsiatiivi enda kätte Tallinna osakonna esimees Are Saarne, kes on ise sealtkandist pärit. Peale läbirääkimisi Rakvere muuseumi juhtivtöötajate Teet Veispaki ja Olav Mäega anti meile võimalus näitus üles panna maikuus. Näitus „Minu sugupuu Virumaal“ oli Rakvere Muuseumis külastajaile avatud 20. maist kuni 2. juunini 2002.a. Suur tänu Rakvere muuseumirahvale.

Pärast näitust kuulnud kommentaarid hindasid töö kordalainuks. Tänu meie näitusele külastas muuseumi selle aja jooksul 88 inimest rohkem kui tavaliselt. Näituse populaarsusele aitasid kaasa Kadi Orunuka koostatud pressiteated. Meie eesmärgiks oli ka kohalike genealoogiahuviilistega kontakti saada, selleks andis kohalik daam Krista Jõgisalu kõigile asja vastu sügavamalt huvi ilmutanud inimestele Are Saarne telefoninumbri. Kontakti võttis kümnekond inimest.

Reaalse seltsielu vastu tundis näitusel huvi 6 inimest, kes olid huvitatud kohe seltsi liikmeks astumisest. Nende hulgast Hubert Gutman võttis enda peale esimese kokkusaamise organiseerimise.

Järgmisel korral kui osakonna ametliku loomise puhul sai Rakverre sõidetud, võõrustas meid juba Hubert Gutman. Kõigile üllatuseks tuli kohale veel 8 huvilist, kellest said samuti Virumaa osakonna liikmed. 17.augustil moodustatud Eesti Genealoogia Seltsi Virumaa osakond sai 14-liikmeline. Osakonna juhatajaks valiti üksmeelselt Hubert Gutman. Kokkusaamise päevana lepiti esialgu kokku iga kuu neljas laupäev.

Soovime kogu seltsi poolt neile edu ja indu uurimistöö!

Eva Niglas

Lühiteateid

Ants Tammeveski Türiilt (Ants.Tammeveski@mail.ee) teatab:

- Soome ajakirjas Sukutieto ilmus F. Pussi artikkel
- Meie „Kultuur ja Elu“ kirjutab Evertite sugupuust
- Ta ise raius Laatre surnuaial hauakivile oma eellase Johan Saare (1822-1884) andmed ning kavatseb selle, talle maa ja metsa pärandanud, mehe auks korraldada miitingu (kõnekoosoleku).
- Et Tartu osakond korraldab Kanepi kandis koosviibimise (kas on mõeldud tuleva-aastasi suvepäevi? – küsimus, millele seltsi juhatus ammu vastust ootab).

Teine A. Tammeveski e-kiri on kurb, sest 59. eluaastal suri Türiil Järvamaa osakonna üks asutajaliikmeid TOIVO KASELAID, kes möödunud talvel hakkas arvutil Türi elanikele sugupuid koostama.

Jagame Türi muuseumirahvaga ja Järvamaa osakonnaga nende kaotusvalu.

* * *

Augustikuus oli Akadeemilises Raamatukogus näitus „Rosenite suguvõsa Eestis“. Uues akendeta näitusruumis I korrusel oli seintel ja põrandavitrinides teave Rosenite suguvõsa Eestis paiknenud/-vate liinide kohta. Pikim suguvõsatabel oli Roosna liini kohta. Järnesid Kostivere, Kiikla ja Saare liinid. Väiksemad olid Vihterpalu, Hulja ja Mäetaguse kandi Rosenite suguvõsaharude tabelid. Peale suguvõsatabelite olid näitusel väljas veel pildid aadlikest-vabahärradest, nende peredest ja praegu elusolevatest järeltulijatest. Rohkesti oli ka pilte mõisatest, härrastemajadest, nende siseinterjöörist. Vitriinides olid vapid, raamatud, koopiad dokumentidest (obligatsioonid, märgukirjad jne.) Peale suguvõsa põhiliinide mõisate oli iga liini valduses pikemat-lühemat aega olnud veel hulk teisi mõisaid.

Taani kuningas andis neljale perekonnale (Rosen, Tiesenhansen, Ungern, Uexküll) eriõigtuse, mille kohaselt võisid pärida kõik perekonnaliikmed.

Külalisteraamatusse, mille esilehele olid oma nimed jäädvustanud Rosenite suguvõsapäevadest osavõtnud järeltulijad, kirjutasin, et selle näituse eeskujul ja innustusel võiks ka teised Eesti suuremad suguvõsad (eriti just maarahva hulgast võrsunud) analoogseid näitusi korraldada.

Ants Roomets

Väljavõtteid loetust

Lauri Vahtre. EESTI KULTUURIAJALUGU. Lühiülevaade.

Virgela, Tallinn 2000

Eestlaste kultuuriloo seisukohalt olid tähtsaimad edusammud talurahvahariduse alal. Juba 1630.aastail püüti seada sisse korda, et iga koguduse juures oleks köster-kooliõpetaja. Esialgu see siiski ei edenenud, köstrist kooliõpetaja sai üldiseks alles sajandi lõpus. Siiski väärib märkimist, et 1641.aasta paiku andis Eestimaa piiskop Ihering välja esimese kindlalt dateeritava eestikeelse aabitsa. Lugemisoskus arenes tasapisi ka väljaspool koole, koduõpetuse teel. 1669 hakkas taas tööle eesti kool Tartu Jaani koguduse juures, mis oli sellal ainus talurahvakool Põhja-Liivimaal. Olukord hakkas paranema 1680.aastail, mil haridusellu sekkus kindralsuperintendent Johan Fischer ja võib rääkida koolivõrgu algete loomisest. Pöördeliseks sai rahvakoolide õpetajate seminar, mis asutati 1684.aastal Tartu Papimõisa (hilisem Piiskopimõis; jääb nüüd Tartu linna piiridesse) ja oli esimene seesugune Rootsi riigis. Seda asus juhtima rootsi päritoluga Bengt Gottfried Forselius (u.1660-1688), kes oli juba töötanud kooliõpetajana Ristil. Nelja aasta jooksul, (1684 – 1688) kuni Forseliuse õnnetu uppumiseni tormisel Läänemerel, sai Papimõisas tegutsenud seminaris õpetust 160 eesti talupoissi, kellest hiljem said köster-kooliõpetajad. Forselius oli seminari juhataja ja ainuke pedagoog, kes valmistas ette hiljem edukalt talurahva lapsi õpetanud koolmeistreid. Forseliuse küllaltki lühiajalisel rahvalgustuslikul tegevusel oli suur tähtsus. pedagoogikas.

Rahvahariduse edendamine põrkus mõisnike vastutööle. Tõestamaks, et eestlased on õppimisvõimelised ja vaimselt normaalsed, sõitis Forselius 1686.aastal koos kahe oma parema õpilasega (Ignatsi Jaagu ja Pakri Hansu Jüriga) Stockholmi kuninga ette. Vastutöötamine siiski ei lakanud, ent kihelkonnakoolide võrk sai ometi jalad alla. Eesti ja Liivimaa eesti koolides õppis 1687/1688. õppeaastal umbes 1100 last, nende arv edaspidi suurenes.

18.sajand oli Eesti hariduselus, eeskätt just talurahvahariduse arengus vaevaline, ent oluline. Põhjasõda ei hävitanud haridusvõrku ega eestlaste kirjaoskust täiesti. Näiteks on teada, et Forseliuse üks parimaid õpilasi, Ignatsi Jaak, töötas köstri ja kooliõpetajana ka pärast sõda. Siiski oli tagasilöökk tuntav, sest sõjast, näljast ja katkust vaevatud talupojad lihtsalt ei jaksanud koolimaju ja kooliõpetajaid üleval pidada ning isegi koolilapse varustamine leivakotiga võis osutuda üle jõu käivaks.

Sellelegipoolest hakati 18.sajandi teisel kümnendil koolivõrku taastama. Esialgu avaldas tuntavat mõju pietistlik ideoloogia, mille keskus oli tollal Halle ülikool Saksamaal. Halle pietismi üheks saavutuseks oli Albu vaeslastekool eesti ja saksa soost orbudele. See oli küllalt avara õppekavaga ja kõrge tasemega kool, mis töötas 1717.aastast arvatavasti 1740.aastani.

Esimised katsed siduda talupoegi lugemisoskuse nõudega on teada 1720.aastaist. Nimelt teatas Märjamaa pastor 1728.aastal, et ta on suutnud talupoegi sundida oma lapsi kooli panema vaid ähvardusega, et ta lugemisoskuseta noorte abielusid ei laulata. Esimene üldisem koolisundust tähendav korraldus pärineb 1739.aastast, mil Liivimaa ülemkonsistorium kehtestas nõude, et kõik talulapsed peavad 7. ja 12. eluaasta vahel käima koolis või õppima lugema kodus. Sajandi keskpaiku juurdus kord, et lugemisoskuseta isikuid ei tohi ka armulauale võtta, mis tähendas, et lugemisoskus muutus kohustuslikuks juba kõigile leerilastele, mitte ainult abiellujatele. 1741. aastal ilmus Forseliuse aabitsa uus, parandatud trükk.

18.sajandi teine pool kujunes rahvaharidusele küllalt viljakaks. Selles etendas peaosa iirlane George von Browne, kes 1762-1792 oli Liivimaa ja 1775-1795 ühtlasi ka Eestimaa kindralkuberner. 1765.aastal avaldas ta koolipatendi, millega hariduselu sai senisest kindlama korralduse. Põhirõhk langes olusid arvestavalt küll koduõpetusele, ent sellegi korraldamine oli tarvis selgelt sätestada, sest koduõpetus kuulus orgaanilise osana tollasesse haridussüsteemi. Kodus õppivaid lapsi kontrolliti kevaditi lihavõtete (s.t. koolitalve lõpu) eel. Kihelkonna- ehk köstrikoolide kõrval kohustas Browne I patent iga vähemalt viie adramaalist mõisat pidama ka mõisa- ehk külakooli (neist said hiljem vallakoolid). Kuigi paljud mõisnikud Browne I korraldusi ignoreerisid, oli ometigi rohkem neid, kes nõuded täitsid ja nii on patendil eestlaste haridusloos oluline tähendus. 1780.aastateks jõudsid talurahvakoolid Eestis lühikeseks ajaks üsnagi heasse seisu. Sätestati isegi, et koolimaja peab olema akna, ahju ja korstnaga. Kui arvestada, et taludes hakati korstnaid laiemalt kasutama alles sadakond aastat hiljem, siis tuleb hinnata sellise nõude eesrindlikkust.

Talurahvakoolide võrgu tiheduse poolest (elanike ja koolide arvu suhtelt) edestas Liivimaa Eestimaad tunduvalt. Kõige nõrgem oli koolivõrk Saaremaal. Seal küll hiljem olukord muutus, ent Eestimaa koolide arv 18.sajandi lõpul ja 19.sajandi algul isegi vähenes.

Tegelikult võib öelda, et talurahva majandusliku olukorra järsu halvenemise ja mitme ikaldusaasta tõttu lagunes koolivõrk 1790.aastail kogu Eestis. Pärisorjusliku majanduse kriis oli üldine ja jätkus 19.sajandi esimestel kümnenditelgi. Lõuna-Eestis saadi sellest – vähemalt mis puutub koolidesse – varem üle kui Põhja-Eestis. Kui Eestimaa kubermangus oli 1790.aastal olnud 115 kooli, siis 1816.aastal oli neid alles 21. Seevastu ainuüksi Tartu ja Võrumaal oli 1814.aastal kokku 217 kooli. Koolide katastroofiline vähenemine kümmeaasta jooksul (neli korda) ei jätnud aga üllataval kombel lünka eeslaste haridusluku. Lugemisoskus levis jätkuvalt ja ulatus sajandi lõpul täiskasvanud eestlaste hulgas umbes 60 protsendini. Selle taga peitub koduõpetus, mis oli kindlalt korraldatud ja millega talupojad olid harjunud.

Linnades jagunesid koolid nagu varemgi mitmeks eri liigiks. Suuremates linnades töötasid linnakoolid, Tallinnas ka gümnaasium ja toomkool. Tallinna gümnaasium jäi küllalt heatasemeliseks klassikaliseks gümnaasiumiks. Õppeprogramm kaasajastati 18.sajandi teisel poolel.

Ehkki Vene keisrivõimude hariduspoliitikas 1820.aastatel lõpetati liberalistlikud eksperimendid, loobuti ühtluskoolist ja pöörduti tagasi seisuslike õppeasutuste süsteemi juurde, ei peatanud see hariduse, sealhulgas talurahvahariduse arengut Eestis. Pärisorjuse kaotamisega seati talupoegade koolitamises sisse küllaltki selge korraldus. Igas teatava suurusega vallas pidi olema vallakool, igas kihelkonnas kihelkonnakool, mis moodustas teise astme. Kihelkonnakooli minek polnud lastele kohustuslik, küll aga oli kohustuslik kooli olemasolu kindlaksmääratud minimaalse õpilaste arvuga. Vabatahtlike puudumise korral pidi õpilaskohad oma kulul täitma mõis või kogukond. 18.sajandi lõpul ja 19.sajandi algul toimunud koolivõrgu lagunemisest ülesaamine võttis siiski aega.

Eestimaal koolivõrk jäi endiselt Liivimaa omast hõredamaks, kuid seda korvas koduõpetus. 1830.aastatel hakati asutama nn. paranduskooli nende noorte tarvis, kes ei olnud leeriajaks veel lugema õppinud, sest lugemisoskuse nõue oli luterliku leeri vältimatuks tingimuseks kujunenud. 1840.aastatel ilmusid seoses usuvahetusliikumisega ka õigeusu talurahvakoolid, mida asutati kõige rohkem Saaremaal. Sellest ajast peale oli Saaremaa koolivõrk Eesti tihedaim. Kuna saaremaa lülitus hiljem rahvuslikku liikumisse aeglaselt, siis tuleb järeldada, et rahvusliku ärksuse ja koolide arvukuse vahel puudub otsene seos. Siiani on lähema käsitluseta jäänud probleem, kui palju mõjutas ärkamisideede vastuvõttu Saaremaal see, et ligi pooled koolid olid usuvahetuse n.-õ. keisri usku. Sealjuures ei saa oluliseks pidada mitte õigeusu koolide vaid nende õpilaste arvu. Protsentuaalselt kogu õpilaskonnast oli õigeusu koolide õpilasi Pärnu- ja Viljandimaal rohkem kui Saaremaal. Muide, usuvahetusliikumise kõige esimeseks tagajärjeks nii Saaremaal kui ka mujal oli hoopis koolide ja õpilaste arvu järsk vähenemine, sest enne õigeusu kooli asutamist ei saanud õigeusklikke lapsi kuidagi kooli sundida, kuna kooli oli luterlik.

*Johannes Einstruk,
Kiu Pirsallika vallakooli juhataja 1880-1898, abikaasaga*

KOOLIÕPETUSE ALGUS.

Õppeasutuse tegevuse algusega seostub emakeelse rahvakooli ja talurahva lugemisoskuse algus, eesti kirjakeele reform. Eesti talulaste õpetamise alguseks võib nimetada Harju-Madise kirikuõpetaja poja Bengt Gottfried Forseliuse tegevust, kes 1683-1684.a. talve jooksul jagas tasuta kooliharidust umbes 50 talupoisile. Oma koolitegevuses polnud B. G. Forselius ükski, vaid võis toetuda rühmale Eesti- ja Liivimaa kultuuritegelastele.

Tol ajal oskasid pastorid ka siinmaal eesti keelt, kuigi vigaselt ja puudulikult. Kohaliku keele oskust nõuti ka riigiametnikelt. Juba leidis eesti keele õpikuid, levis rahvaluule. Talurahvakoolide asutamise üks eeldusi olid eestikeelsed trükised. Kohustusliku kirikulaulu õppimine ei olnud mõeldav ilma uue lauluraamatuta (ilmus 1656). Oli alustatud piibli tõlkimist eesti keelde ning ilmumas aabitsad. Kuigivõrd mõjutas talurahvakoolide loomist koolihariduse levik linnades. Sealgi õppis eestlasi, ent maapoiss võis linnakooli sattuda erandjuhul.

Forselius õpetas lugemist tähti valjusti hääldades ja häälikuid silpide kaupa sõnadeks kokku öeldes, lihtsustades ka senist saksapärasest eesti keele kirjutusviisi. Tema õpetusse kuulus pühakirja peatükkide ja kirikulaulude lugemine ning päheõppimine, laulmine, edasijõudnumatel ka arvutamise algreeglite ja kirjutamisoskuse omandamine.

1684.a. avas Forselius Tartu lähedal koolmeistrite ja kõstrite ettevalmistamiseks seminari. Seal pandi pearõhk laimatule lugemisele. Lisandus raamatukõitmine, veidi saksa keelt ja arvutamist. Kirjaoskuse omandamine ei olnud kohustuslik.

Forseliuse seminari loomist mõjutas Rootsi riigivõimude poliitika rahvahariduse suhtes.

Poliitilise võitluse peatelg Rootsis oli kuningavõimu võitlus aadli võimupüüete vastu. Suur reduktsioon 1680. aastail peatas Rootsi aadli pealetungi talupoegadele ja võimaldas neil säilitada isikuvabaduse. Liivi- ja Eestimaal nõrgestas reduktsioon märgatavalt baltisaksa aadlit ning sundis viimast tegema järeleandmisi mõnedes teisejärgulistes asjades sealhulgas kooliküsimuses.

Seminari asutamiseks ja eesti talurahvakoolide loomiseks kasutati ära kõige soodsam ajajärk Rootsi võimu ajal. Majanduslik elavnemine oli alanud 1679. aastal (sõlmiti rahu Brandenburi ja Taaniga) ja kestis suure näljahädani 1695-1697.

Rootsi kesk võimu hariduspoliitikat määras katoliikluse ja protestantismi ideoloogiline võitlus. Rootsi oli protestantide peamisi jõude võitluses Habsburgide ja Poola vastu. Luterlik kirik püüdis usu huvides õpetada rahvast lugema.

ÜLE KOLME SAJANDI KOOLITEED

316 aastat tagasi, 1864.a. võttis Eesti koolimees Bengt Gottfried Forselius nõuks Harju-Madise lastele koolitarkust jagada. Lapsed hakkasid õppima, ehkki kooliraamatust ülem oli kirikuraamat ning katekismuse tundmist nõuti täpsemalt näiteks, kui rehkendust.

1688.a. oli koolil juba tilluke majagi. Tilluke küll, mis sest rääkida, aga ikkagi koolimaja, 3 sülda (1 süld = 3 arssinat = 4 küünart = 2,134m) pikkust, 3 laiust ja aknadki olemas.

1689.a. sai Ristil ja Harju-Madisel õpetust 75 last. Peale koolilaste okas Harju-Madisel lugeda veel 60 ja Ristil 84 inimest.

Kuigi maarahva laste õpetamisele oli alus pandud, jäi koolitöö siiski väga juhuslikuks. Kõik sõltus sellest, kas kohapeal leidis koolmeistrit. Kui leidis, läks koolitöö käima, kui ei, jäid lapsed õpetuseta. Suuremat tüli sellest ei tõusnud.

Korrapärasemaks muutus koolitöö ülemöödunud sajandi teisel poolel. 1863.a. oli Padise-Aruküla vallakoolis nimekirjas 21 poissi ja 3 tüdrukut. Koolmeister oli 24-aastane Priidik Ambach, kes ise õppides end harinud oli. Palgaks anti õpetajale 8 tündrit vilja.

1923.a. sai kool endale Kloostri mõisa härrastemaja. Nimigi anti uus – Kloostri algkool, mis oli algul 4-klassiline, aasta pärast aga juba 6-klassiline.

1930. aastate algul avati algkooli juures täienduskool. Esiolgselt oli see mõeldud neidudele, kes seal said kangakudumise ja majapidamise oskusi, tervishoiuteadmisi ja muud perenaisele vajalikku. Hiljem võeti täienduskooli vastu ka poisse. Nemat õppisid raua- ja puutööd, said teadmisi põllutööst ja karjakasvatusest.

1945.a. muudeti kool 7-klassiliseks, 1961. a. 8-klassiliseks.

16. jaanuar

1983 läheb

Padise

hariduselu

ajalukku. Sel

päeval kolis

kool uude

majja. Ilusas

männimetsas

asuvast 3-

korruselises

avarate

akendega

moodsas

ehitises on 10

kabinetti,

ruum

pikapäeva-

rühmale,

täismõõtme-

tega võimla ja

köögiblokk.

Ehitati

tulevikku silmas pidades - õpilaskohtade arv on 320. 1986.a. muudeti kool 9-klassiliseks.

6 lapselise Kolga mõisa Suurpea pere lapsed 1915.a. kooliteel: Selma, Julius, Joosep ja Artur

Asjakohast nalja

“Isa, kas sa näed seda ilusat roosi?”

“Poeg, see pole roos, vaid rododendron.”

“Isa, kuidas seda kirjutatakse?”

“Ah, unusta ära! See on hoopis R-O-O-S!”

***

“Poeg, kui mina olin sinuvanune, siis oli töö mulle lõbuks”

“Sa ju tead, isa, et mina ei mõtle kunagi lõbudele!”

***

Kaks poissi kaklevad tänaval. Vana mees läheb mööda ja ütleb: “Kas te, poisid, ei tea, et oma vaenlast peab armastama?”

“Teame, aga me pole vaenlased vaid hoopis vennad.”

***

Juku hüüdis enne õhtupalvet vanematele: “Alustan õhtupalvust. Kas küsin teile ka midagi?”

KOOLIDEST HARJU-JAANI KIHELKONNAS

18.sajandil ja 19.sajandi I poolel.

Ilme Klementi

Helje Kannik kirjutab meie laualehe 27. numbris leerikoolidest ja et üks esimesi oli Harju-Jaani kiriku juures. Kuidas kool Harju-Jaani kihelkonnas tegelikult alguse sai, saame teada 1913.a Tallinnas, Aug. Mickwiz'i trükikojas trükitud 36 leheküljelisest raamatukesest “Mineviku mälestused Harju-Jaani kihelkonnast”, mis on pühendatud Harju-Jaani uue kirikuhoone avamise 50.-ndale aastapäevale. Raamatu autoriks on Harju-Jaani koguduse õpetaja Arnold Küssner, kuid eessõnas on märgitud, et väljakirjutised kiriku kroonikast on teinud köster Gustav Sandberg. Koolielu käsitleb ka kodu-uurija Julius Põldmäe “Harju-Jaani kihelkond läbi aegade” /AS Infotrükk, Tallinn 1992/, mis omakorda tsiteerib paljuski A. Küssneri.

Niiis:

Õpetaja Wrede hoolsal õhutamisel on esimene kool elule kutsutud 1717. a. Juba ammugi pannud ta mõisnikele südamele kooli asutamiseks sammusid astuda, kuid tagajärjeta. Viimaks, 1715.a. kinkinud Kambi mõisa valitseja härra Nieroth mõisa omaniku loal selleks otstarbeks Uustalu Abrami koha, mis peremehe viletsa tervise ja vaesuse tõttu tühjaks jäänud. Ümberkaudsete mõisade abiga ehitatud sinna elumaja peale ja et kooli jaoks üht suuremat ruumi vaja oli, kinkinud hr. Nieroth veel ühe poolelioleva talumaja ja lasknud seda talupoegadel kohale vedada. Perila mõisast kingitud loomalaut ja õpetaja andnud omalt poolt aida. Nii olnud siis kõik vajalikud hooned koos ja kool algas mardipäeval 1717. a. Esimeseks kooliõpetajaks oli köster Jürgen Bergmann. Köster Bergmann oli varem Kuusalu kirikuõpetaja teener, tuli Harju- Jaani 1710.a ja kuna ta oli Sutlema mõisniku pärisori, siis nõudis viimane teda tagasi, aga oli ka valmis ka tema eest tasu võtma. Hr. Nieroth ostis siis Jürgen Bergmanni 10 taalri (umbes 8 rubla) eest ära ja kinkis talle priiuse ning andis selle kohta ka kirjaliku tunnistuse.

Palgaks sai köster peale Uustalu koha kihelkonna igast talust 1 külimitu vilja ja nuusti linu (veerand adra pealt vähem), Aruküla ja Kehra mõisast sai ta 1 vaka, Raasiku, Peningi, Perila ja Haljava mõisast 2, Kambilt 3 ja Anijalt 4 vakka vilja. Peale selle sai ta igal pühapäeval 3 kopikat selle eest, et ta kirikus kotiga raha korjas ja aastas kolme suure püha viimasel pühapäeval sai ta terve koti sisu endale ning jõulu ajal veel 1 taalri kingaraha (1695. a kirikukirjade järgi saadud varem 4 taalrit). Ristimise pealt sai köster 2 kopikat, laulatamise pealt 5 kop., paar kindaid ja sukapaelad. Leerilaste poolt sai köster külimitu vilja ja 5 kopikat, sama palju vana inimese matmise eest, lapse matmise eest 2 kop. ja kirikus matmise pealt 10 kop. Koolipidamise eest sai kirikukassast iga aasta veel 10 rbl lisa.

Harju-Jaani köstriks oli edukas. Juba 1726. a. oli Harju-Jaanis 111 lugedaoskajat talupoega ja samast aastast lubab õpetaja leeri võtta vaid lugedaoskajaid lapsi. Paar aastat varem õpetanud külas lapsi lugema üks venelane, kes ise küll vaid mõned sõnad eesti keelt osanud, kuid viinud lapsi päris hästi edasi, nii et Hinno Tõnno Jüri ja Kangru Gustavi tütreid saanud lugemise üsna selgeks.

Köster Bergmann suri 1730.a. ja tema asemele valiti Tallinnast ühe töömehe poeg Kristoffer. 1733.a. ehitati uus köstri ja koolimaja.

Julius Põldmäe “Harju-Jaani kihelkond läbi aegade” /AS Infotrükk, Tallinn 1992/ loeme, et Harju-Jaani kihelkonna hariduselus on etendanud suurt osa Maardu, Kostivere, Jägala, Ülgase, Kambi, Raasiku ja Alavere mõisate omanik kindral Herman von Bohn ja tema abikaasa Catharina Bohn von Breverni tegevus. Hermann von Bohn oli rahvuselt taanlane, Euroopas palju rännanud, tema abikaasa oli Riia linnapea, rikka mõisniku tütar. Mõlemad olid laia silmaringiga ning haritud, seetõttu oli neil ka rohkem arusaamist kirjaoskuse tähtsusest talupoegade juures. 1734.a. lasi kindral igas külas ühe talupoja mõisatööst vabaks, vastutasuks aga nõudis lastele lugemise, laulmise ja palvetamise õpetamist. Esimese kooliga alustati Kaersoo külas, samal 1734. a veel Perilas, Vaasos, Keskveres ning Tõhelgil. Õppetöö kvaliteeti kontrollis pastor Wrede, kooliõpetajaid juhendas ta pühapäeviti kirikumõisas. Mõni aasta hiljem avati koolid ka Kehra, Soodla ja Pirso külates / A. Küssner/ .

1742.a. kutsuti õpetaja Wrede Tallinna Oleviste koguduse peale ja ühes sellega Eestimaa kindral-superintendentiks. Lahkudes annetas ta koolile 400 taalrit ja 80 kop (Rootsi raha oli veel käibel ?!), selle igaaastased protsendid määras ta koolmeistri ülalpidamiseks. Õpetaja Wrede eeskujul tegi kindraliproua von Bohn 1746.a. nii Harju-Jaani kui Jõelähtme kihelkonnale suurema kingituse. Nimelt oli kindral von Bohn

esimese eestikeelse piibli trükkimiseks laenanud 3900 rubla. Suurem osa sellest rahast oli hiljem kingitustena ära kustutatud ja ühe osa piiblitest, nimelt 1091 Harju - Jaani ja teist samapalju Jõelähtmesse oli ta selle tingimusega andnud, et need mitte kallimalt kui 55 kop tükk saaks rahvale ära müüdnud (55 x 1091 = 600,05 rbl) ja nõudeks oli, et selle protsentidega üks tubli koolmeister saaks ülal peetud ja vaesematele lastele raamatud ostetud. 1913.a. kirjutab õpetaja Küssner, et nii Wrede kui Bohni kapitalid said kokku pandud ja selle igaaastase kasudega on nii leeri-, kooli- kui lugemaskäijatele lastele veel 20. sajandi algul raamatuid muretsetud.

Esimesed külakoolid lõpetasid arvatavast õpetaja Wrede ja Raasiku mõisa omaniku von Bohni lahkumise järel tegevuse. 1771. a Harju-Jaani kirikuõpetajaks saanud Johann Heinrich Felicius hakkab uuesti külakoole asutama. Esmalt küll ehitati 1773.a. uus 9 sülla pikkune ja 5 sülla laiune köstri ja koolimaja. Ehituseks läinud 397 palki, 108 lauda, 319 koormat kive, 80 vakka lupja ja 158 vakka liiva ning 98 rbl. ja 48 kop. raha. (Andmeid köstrikooli tegevuse kohta on veel 19. sajandi keskpaigast.)

Jõulude ajal 1782.a. manitseb pastor Felicius ümberkaudset rahvast, et nad kohe peale pühi oma lapsed köstrikooli saadaksid. Neile, kes kaugemal elavad, teatas ta, et kes talve jooksul 10 last lugema, paluma ja katekismust tundma õpetab ja neid pärast Ülestõusmise pühi kirikusse kontrollimisele toob, makstakse Wrede ja Bohni kapitalist 5 rbl. 1787. aastal võib Felicius rõõmuga teatada, et külakoolmeistrid töötavad peale Pirso küla (seal avati kool 1772.a) ka Kehras, Peningil ja Perilas. Sajandi lõpupoole leidub jälle neid, kes koole rahaliste annetustega toetavad: Gustav Friedrich von Adelberg annab 300, major Beckendorff 150, maanõunik von Baranoff 550 ja veel keegi 70 rubla.

1807. a. juunikuus pani mõisnik Cristoph von Baranoff Peningi mõisa koolmeistriks käsu korras vabadik Siimu, talukohtunikule ja mõisa kärner Jürile tehti kohustuseks kontrollida, et väikesed lapsed ka suvel koolis käiksid. Johann Heinrich Felicius suri 1819.a, õpetajatööd jätkas tema poeg ja jälle peab ta märkima, et tema isa ajal asutatud koolid on uuesti hingusele läinud. Ainult köstrikool suudab ennast üleval pidada. Viimast revideerib õpetaja kaks korda aastas ja jääb õpilaste edasijõudmisega rahule. Eriti paneb see õpetaja rõhku koduse õpetamise peale ja käib igal talvel külades lapsi "loetamas". Koduses õpetamises ta jääb rahule vaid vennastekoguduse liikmetega, kes oma lapsi suure hoole ja armastusega õpetavad.

1845. a tuleb Harju-Jaani õpetajaks Erich William Wladimir Danielsson Ruhnu saarelt, tema aja kohta ei ole aga midagi eriti teada, kuna ta on kiriku kroonikasse vaid mõned leheküljed kirjutanud. Samuti ka temale järgnev õpetaja, Haapsalus sündinud Alfred Konstantin Magnus Cristoph, ei ole oma ligi 40-aastase ametisoleku ajast palju mälestusi jätanud.

Väljavõtteid loetust

Sulev Vahre „CHILIAN RAUSCHERTI ELUTEE JA ELUTÖÖ“, Keel ja Kirjandus

Sangaste kirikumõisas algas koolitöö 1686.aastal kui Forseliuse poolt saadetuna jõudis sinna tema kasvandik Bengt Adamson ja Rauschert andis koolitoaks kirikumõisa vana häärberi, magamiskohaks aga oma rehe. Kuigi vastne koolmeister oli vaevalt üle 15 aasta vana ja Rauschertil endal jäi vahel mahti vaid kahe-kolme nädala tagant kooli külastada, sai Bengt ka üksinda suurepäraselt hakkama ja teenis nii pastori kui ka rahva täieliku heakskiidu. Ühe talvega jõudsid õpilased kaugemale kui Lätimaal need, keda sakslastest õpetajad kaks talve olid õpetanud, täheldas Rauschert ja rõõmustas väga kui kindralsuperintendent Fischer jagas tema arvamust, et sakslaste laiskuse ja meelemuutlikkuse tõttu võetagu koolmeistriteks ikka mitesakslasi. Forseliuse seminaris omandatud metoodikaga õpetas Bengt tähed suuremale osale selgeks ühe tunniga, viie nädala pärast ei vajanud nad enam aabitsat ja kümne nädalaga oli lugemine enam-vähem selge. Talupojad, kes alguses suhtusid asjasse mõninga umbusuga, ei jõudnud ära imestada, et väike poisike toataie õpilastega (kelle hulgas oli üle 20-aastaseid ja habemikke, teised aga enamikus niisama vanad või mitte palju nooremad kui nende õpetaja) ilma vitsahirmuta toime tuleb.

Edukalt jätkus koolitöö samades tingimustes ka järgmisel, 1687/88.aasta talvel. Koolis oli 60 õpilast, kes enamasti oskasid lugeda, tüdrukuid küll vaid kaks, kellest üks aga oli juba jõudnud avalikult kirikus häid teadmisi näidata. On olnud ka üle 30-aastaseid õpilasi, nende hulgas kilter, kes kooli tõttu nuhtlemispiitsast loobus. Õpilaste käes oli 30 vastset Testamenti, igaühel katekismus ja lauluraamat. Rauschert ise on piirdunud üldiste korraldustega, vaevalt kord kahe kuu jooksul koolituppa sisse astunud, ja leiab, et rohkem pole vajagi – „kui pastoril on tahtmist oma kogudust kooli varal kosutada, siis võib ta poolärkvelgi rohkem korda saata, kui kümme teist arvatagi võiksid...“

1689/90.aasta talvel õpetati Sangastes lugema 70 last.

Edusammude üheks oluliseks tagatiseks oli mõisnike, eriti Sangaste ja Karula ooberst Budbergi ja ligaste leitnant Küdhauseni tõhus toetus õpikute, ehitusmaterjalide ja muuga. Küdhausen andis ülalpidamise kahele õpilasele. Kõrgemalt poolt soosis kooliharidust oma mees, Liivimaa ülemkonsistoriumi president Friedrich von Plater, Laatre mõisniku Fabian von Plateri vend. 1688.aasta talvel laskis Budberg viimase reeteega pastoraati vedada palgid koolimaja ehitamiseks. 1690/91.aasta talvel toimus koolitöö juba uues koolimajas, millele Budberg 1687.aasta juulis oma materjali ja inimestega veel ühe kambri laskis juurde ehitada. Koolihoone sai kiriku ja pastoraadi kõrval üheks ilmeandjaks kihelkonna keskusele.

Pastoraadi kool ei jäänud kihelkonna ainsaks kooliks. Vennad Platerid plaanitsesid rajada oma eraldi kooli, mõistagi siis Laatres.

Väljavõtteid loetust

Märt Raud „SULG JA RAAMAT“. MÄLESTUSI AJALOO PÖÖRDEAEGADEST
Eesti Kirjanike Kooperatiiv AB, Lund 1962

Lugema õppimine oli tol ajal lapsele, kes ei olnud eriliselt andekas, raske ja vaevarikas töö. Emadele ei olnud keegi õpetust andnud, kuidas lapsi õpetada, ja süstemaatiliseks tööks puudus neil ka aeg. Õppimine toimus ema voki kõrval. Ema ketras, laps seisis kõrval, ühes käes aabits, teises puupulgake, millega vedas ridu. Enne õpiti kätte väikesed, siis suured tähed. Kui need olid omandatud, algas veerimine. aastate kestel oli välja kujunenud eriline veerimise tehnika. Laps luges tähti ja silpe, emal ei olnud vaja raamatusse vaadata – see kõik oli tal peas. Pilgu heitis ta sinna ainult siis, kui tekkis kahtlus, kas laps tähti segi ei aja. Tähtede ja silpide voor oli mõttetu ja igav mälutöö. Kärsituks muutusid nii ema kui ka laps. Kui laps mitu tundi voki ääres seistes väsis ja segi läks, võeti appi pahandamine, tutistamine müksud ja tihti isegi vits. Sama igav ja vaevaline oli abstraktsete katekismuse peatükkide pähetuupimine. Lutheri seletused tikkusid vägisi segi – lapsed alustasid ühe peatükiga ja läksid üle teisele.

Minul ei olnud vaja ema voki kõrval seista. Kuulsin, kuidas õpetati mu kolm aastat vanemat õde, ning tikkusin sinna juurde ise kuulama, vaatama ja õpetamist segi ajama. Tähed õppisin kätte vaimulike raamatute tiitellehtedelt. Kui sain nelja-aastaseks nõudsin enesele aabitsat, et võiksin iseseisvalt katekismuse peatükki pähe õppida. Oli suur rõõm, kui isa aabitsaga linnast koju jõudis.

Viimaks jõudis kevadel kätte suur päev, kodulaste katsumine, mida kaua igatsusega olin oodanud ja mille vastu olin hoolega ette valmistanud, Kodulaste katsumine toimus seekord kirikumõisas – kogudusetöös, kuhu käsutati kokku kõik kodulapsed koos emadega. Mina küll veel selle-ealine ei olnud, aga ma läksin ise ema ja õega kaasa, Kogudusetuba kogunes kohmetunud emasid ja hirmunud lapsi täis. Kõik pidid seisma. Istusid laua taga ainult kirikuõpetaja ja kõster. Kõster hõikas lapsi nimepidi ette ja pastor eksamineeris neid. Lapsed pidid Uuest Testamendist lugema ja midagi katekismusest peast üles ütleva, Pastor kiitis ja laitis selle järgi, kuidas olid laste oskused. Mida kiiremini ja julgemini laps luges, seda paremaks ta hinnati. Kiita said aga üksikud. hirmuga lapsed kogesid lugemisel ja läksid peatükkide ülesütlemisel segi. Nii kaotas pastori valju vaate all lõngaotsa ka naaberküla peremehe pikk kaheksa-aastane tütar. kaheksanda käsu ülesütlemisel läks ta segi ja hakkas nutma, Õpetaja noomis teda ja ütles, kas keegi teine laps ei tahaks seda käsku ilusti üles öelda. Sain emalt müksu ja tundsin, et minu suur tund on tulnud, Astusin ette ja võristasin käsu valjusti ette Pastor vaatles mind heatahtlikult ja nime ei olnud ta vaja küsida, olin ju seisnud ema kõrval.

Lauri Vahtre. TEINE LUGEMINE (lk. 114) Virgela, 1998

Ummikust leidub aga väljapääs: otsida ja leida oma juuri mitte kuningate, sõdade ja kivilinnade kroonikais, vaid eelkõige esiisade vaimses pärandis – rahvaluules, usundis, kombestikis.

Arvan, et maalähedus jääb meie kultuurile omaseks veel määramata ajaks, ja ka siis kui enamused eestlasi elab linnades. Iseasi, kas kõik linlased enam adrakurgi käes oskavad hoida. Ent vaevalt seda kõik maamehedki oskavad. Maalähedus peitub muus. Samas on oluline, et need linlased poleks linna sattunud ja seal ennast halvasti tundev maarahvas vaid linlased, nagu linlased ikka, keda linnaelu ei tapaks ega jooma ei ajaks. Ühesõnaga öeldult – sama väga, kui meil on vaja eesti küla, on meil vaja eesti linna. See olgu pisikeseks täienduseks üldlevinud eksiarvamusele, nagu oleks meil tõeliselt vaja ainult eesti küla.

LAPSED TUPPA

Lapsed tuppa – tali tuleb!
Lumelell on õues ju.
Linnud lendand lõunamaale,
lilledel on surmakuu.

Tuuleeit ju tõstab tiibu,
tormitaat see tuiskab teel,
marumemm seal müdisedes
sildasid teeb vaiksel veel.

Lapsed – Jüts, kus aabits?
Koolipapa ootab ju!
Mees peab tarkust taga nõudma,
noorus on ju külvikuu.

(1903)

Eduard Ludvig Wöhrmann (1863-1934)

Kes oli...

Koolmeister: van. Kooliõpetaja. Olid kihelkonna-, kodu-, köster-, küla-, vallakoolmeistrid

Kuraator:

- ajal. õpperingkonna ülem tsaari Venemaal. Tartu Riia õpperingkonna kuraator
- rel. ametlik hooldaja, järelvalvaja
- riigivõimu esindaja mõne maa autonoomse kõrgkooli juures.

Tutvustus

ARVELIUS, Friedrich Gustav, pseudonüüm Sembard (16.II 1753 Tallinn – 25.VII 1806 Tallinn), usuõpetuse ja keelte õpetaja, koduõpetaja. Isa Friedrich Immanuel Arvelius (1716-80), Viru-Nigula pastor; ema Augusta Johanna Arvelius, sünd. Friesell. Vend Martin Heinrich Arvelius (1760-99), oli jurist, luuletaja ja näitekirjanik. Abikaasa Katharina Arvelius, sünd. Kursell (1765-1802).

Algõpetuse sai kodus. Õppis 1769-71 Tallinna toomkoolis, seejärel Leipzigi ülikoolis teoloogiat, filosoofiat ja keeli. Töötas 1775-90 Virumaal Kalvi ja Kiiikla mõisas koduõpetajana, a-st 1790 kuni elu lõpuni Tallinna Kubermangugümnaasiumis usuõpetuse ja keelteõpetajana (ladina, saksa, kreeka, heebrea), hiljem ajaloo ja geograafia ülemõpetajana (prof.). Oli tuntud kui silmapaistvalt kohusetundlik ja vaimurikas pedagoog. Õppis Kalvi ja Kiiikla mõisas tundma eesti talurahva elu. Pidas talulaste koolide halva olukorra põhjuseks madalat haridustaset ja püüdis seda parandada ilmekas keeles õpetlike raamatute avaldamisega. Kirjutanud ka saksakeelseid luuletusi. Eesti kirjakeelt käsitletud raamatus „Ueber die Kultur der ehstnischen Sprache“ (Tallinn, 1792).

FORSELIUS, Bengt Gottfried (sünd. u. 1660 Harju-Madise khk. –16. XI 1688 hukkus Läänemerele tormis), kooliõpetaja ja kirjamees, Eesti rahvakooli rajaja. Isa Johann Forselius surn. 1684), soome päritolu pastor, Tallinna Toomkooli rektor.

Õppis varakult selgeks Eesti keele. Isa huvi eestlaste kommete ja kultuuri vastu aitas luua sidemeid talurahvaga. Õppis Tallinna Kubermangugümnaasiumis, a-st 1679 Wittenbergi ülikoolis õigusteadust. Juba üliõpilasena mõistis Baltimaade rahvahariduse mahajäämust. Kohaldas J. A. Komensky vaateid Eesti oludele. Püüdis oma kodukohas Ristil talulapsi uut moodi lugema õpetada. Õpetamisel ilmnesisid seniste õpikute ja vana kirjakeele sobimatus. Lihtsustas eesti kirjaviisi ja lähendas kirjakeelt rahvakeelele, loobus võõrtähtedest. Koostas parandatud kirjaviisis aabitsa (Riia, 1684, säilinud u. 1694.-97.a. kordustrukina). Asutas 1684 Tartu lähedal esimese eesti koolmeistrite kooli, nn. Forseliuse seminari, kus oli juhataja ja õpetaja. Kaheaastase kursusega koolis õppis u. 160 poissi, õpetajana asusid tööle ligi 50. Rajas nende abiga rahvakoolide võrgu ja algatas koduõpetuse. Sõitis 1686 talurahvakoolidele toetuse saamiseks koos kahe eesti koolipoisiga Stockholmi, kus näitas kuningale poiste lugemisoskust. Käis 1688 teist korda kuningale koolitööst aru andmas. Tagasiteel hukkus merel.

IGNATSI JAAK, ka Ignati, Ignatz, Jaak, õieti Jaak Ignati poeg (u. 1670 Tartumaa, Kambja khk., Palupera mõis – mai 1741 Kambja v., maetud Kambja kalmistule), esimesi Eesti rahvusest maakooliõpetajaid, köster. Isa Ignas Pedro või Ignass Simon. Kambja pastori A. Sutori andmetel surid Ignatsi Jaagu lapsed esimesest abielust katku, teisest abielust oli viis poega ja kaks tütar. Üks tütar oli abielus Otepää koolmeistriga, üks poeg õppis Tallinna toomkoolis, teine Tartus ja kolmas koos pastori lastega. Õppis 1684-86 B. G. Forseliuse seminaris. Käis 1686 koos Forseliuse ja teise seminariõpilase Pakri Hansu Jüriga Rootsi kuninga Karl XI juures oma lugemis- ja laulmisoskust näitamas. Õpilased said autasuks kuldtukateid. Töötas 1686-89 Rõngu ja 1690-91 Otepää talurahvakoolis, 1696–99 Otepää, 1699-1700 Kambja kirikumõisas, 1700-1701 Kambja külas ja 1701-1702 Unipiha külas õpetajana ning 1702–41 Kambjas köster-kooliõpetajana. Oli tuntumaid B. G. Forseliuse seminari kasvandikke ja esimesi silmapaistvaid eesti koolmeistreid. Kuulus pärisorjana mõisnik von Rennenkampfile. Kambja pastori A. Sutori eestkostel õnnestus tal tegutseda vabana. Õpetas lugemist Forseliuse aabitsa järgi, kasutades uudset häälikumeetodit varem tunnustatud veerimismeetodi asemel.

Soovitame lugeda

EEST RAHVAKOOLI JA PEDAGOOGIKA AJALUGU. Lembit Andresen, I,II Avita, Tallinn 1997,1999

Pastor pidi iga kooliaasta lõppedes jüripäevaks ülemkiriku eestseisjale aru andma, kui palju sel aastal lapsi koolis oli, kas õpilaste arv suurenes, kui mitte, siis miks ja kui kaugele koolilapsed õppimises jõudsid. Pastor ja mõisnikud pidid hoolt kandma, et kooli saadetud lapsed oma kohustust täidaksid ja igast hooletusest või korratusest teataksid.

Browne'i patent oli 18. Sajandil esimene seadusjärgeline akt, mis nõudis koolivõrgu rajamist. Kihelkonnakoolid taheti siit alates tõsta õpetamise taseme poolest kõrgemale küla- ja mõisakoolist. Köstrite asemele pidi võetama ametisse kirjutamisoskusega koolmeistrid. Koolipatendi seitsmendas paragrahvis oli tähendatud:

“Kihelkonnakoolid, mis ei ole veel nõutavas korras, tuleb nüüdsest peale hästi korda seada ja neile tuleb

sakstest või talupoegadest koolmeistrid anda" Koduõpetus ja mõisa- ning külakoolid seati ühele tasemele, mõlemad pidid andekamaid lapsi edasiõppimiseks kihelkonnakoolis hästi ette valmistama. Esimesena reageeriti uuele kooliseadusele Tartu- ja Võrumaal, kus elas ligikaudu kaks kolmandikku Lõuna-Eesti talupoegadest. Kuigi korralduse sõna-sõnalisest täitmisest jäi palju puudu, asutati koolid juba paljudesse mõisakogukondadesse. Aeglasemalt muutus õppetöö korraldus ja sisu köstriite juhitud kihelkonnakoolides. Mitmel pool täitsid need endiselt leerikooli ülesandeid. Näiteks Laiusel, kus kihelkonnakooli maja ehitati valmis 1749. aastal, eraldus leeriõpetus kooliõpetusest kümme aastat hiljem.

1766. aasta visitatsiooniprotokollides märgiti, et kihelkonnakoolid tegutsesid juba Palamusel, Puhjas, Otepääl, Karulas ja Võhmas.

Üks vana foto...

Pikva külakooli õpilased 1920.a. paiku Harjumaal.

Tallinna Tütarlaste kommertskool 1925.a.

Juuresolev fotol on tehtud 1929. aastal Viljandimaal Halliste kihelkonnas Uue-Kariste vallas asuva Kosksilla kooli õpilasperest koolimaja ees. Vanem mees eesrea keskel väikese tüdrukuga on kauaaegne koolijuhataja Enn Kiilaspea.

Kosksilla on kunagise Halliste kihelkonna kõige vanem kool. Jaan Jungi andmetel on kooli tegevuse algusaasta 1810. On arvatud, et esimene kool võis olla juba 1800. aastal Võibre talus, kuid need andmed on puudulikud. Sajandivahetusel oli õpilaste arv 50-60. 1880. aastal lõhuti vana maja ja ehitati selle asemele uus, 14 sülda pikk ja 6 sülda lai.

Kuni 1918. aastani oli kool 3-klassiline, siis muudeti see 4-klassiliseks. 1929. aastal sai kool 6-klassiliseks.

1937. aastal valmis kahekorruseline juurdeehitus ja rajati iluaed. Enne rahvamaja valmimist oli Uue-Kariste ümbruskonna "kultuurikoldeks" Kosksilla kool, mille seinte vahel on palju harjutatud ja pidusid peetud. Peod toimusid kindla ülesehituse järgi: alustati muusikapaladega, järgnes avakõne, seejärel esitati deklamatsioone ja siis esines laulukoor. Peo kulminatsiooniks oli näitemäng.

Siin tegutsesid sümfonett-orkester (1921 – 1936), mille asutaja ja juht oli koolijuhataja Enn Kiilaspea; segakoor, mida juhendasid Johan Kalam ja Enn Kiilaspea (1920-1936) ning Heinrich Koop(1936-1940), lisaks veel näitering jt.

Õnnitleme

Ants Palgi	03.06.193270
Ella Kipper	04.06.192280
Milvi Kolk	06.06.194260
Tiiu Nittim	12.08.194260
Ulrich Hödre	15.08.192775
Ants Tulp	22.08.193765
Eugen Männik	22.08.192775
Helju Künamä	01.09.193765
Helgi Laht	21.10.193270

Palun abi

Käisin Tartus Ajalooarhiivis, aga targemaks ei saanud. Nüüd kirjutan Teile oma kurva eluloo, järsku keegi oskab mind aidata.

Ma ei tea midagi oma esivanematest. Olin 5-aastane, kui meid lapsi topiti koos emaga loomavagunisse. Sõit kestis umbes 40 päeva. Jõudsimme üle Jenissei. Siis ütles üks mees: „Noh, nüüd olete lindpriid, võite võtta missugust nime (ees- ja perekonnanime) tahate, sest nüüd algab uus elu.“ Ema lasi ennast kutsuda nelja erineva nimega: Elfriide, Elsa, Maria, Minna – võibolla rohkemagagi, ma ei mäleta.

Ma ei tea, mis võis minu nimi Eestimaal elades olla, seal aga kutsus ema mind Maaliks (Amalia), õde kutsuti Leonoraks ja kõige vanemat õde Lindaks.

Ema ootas küüditamise ajal oma neljandat last. Ülem-Soetuka külas sündis ja suri 1941. aastal poeglaps, kellele ema oli pannud nimeks Valter.

Perekonnanimeks võttis ema endale Kerner. Ta rääkis, et tema neiupõlvenimeks olevat olnud Meltsas, aga vahest unustas varemäägitu ja ütles, et hoopis Tafenau Minna Elisabeth, vahest, et hoopis Elfriede Elisabeth. Ühesõnaga talle nagu pakkus see lõbu, et sai mind segadusse ajada. Ise ütles: „Küll oled mul tülik, misjaoks sulle neid nimesid vaja?“

Ja nüüd ma siis olen Teie ees sellisena – vajan oma sünnitunnistust, et teada saada kes ja kelle järglane olen.

Kirjutan andmed, mida ema meile andnud on: õde Linda sündis 1930.aastal, õde Leonora sündis 2. augustil 1934.a. ja mina, Amalia – 24. märtsil 1936.a. Helme kihelkonnas. Tõrvas või selle ümbruses. Võibolla ka Abjas.

Ma olen igalt poolt üritanud otsida, kuid asjata.

Missugune perekonnanimi võis mul olla Eestimaal? Kas Meltsas Hermani t., Meltsas Hansu t. Mõisaküllast, või Tuvike Karli t. Kavilda v. Sääse talust, või Tafenau?

Juuresolev foto on tehtud minu vanemate pulmapäeval.

EGeS-i liige Aruküllast
Amalia Sepp

Armsad lugejad!

Laualeht „Põlvnemislugu“ alustas ilmumist 1997.a. novembrikuus. Käesolev laualehe number on kuuendal hooajal esimene. Minust sai üks laualehe tegijaist siis kui teise hooaja lõpul ootamatult meie hulgast lahkus Endla Nigis ja kui oli algamas „Põlvnemisloo“ ilmumise kolmas hooaeg – 12-st numbrist alates. Sealtmaalt alates olen tundnud Teie sooja suhtumist, abivalmidust ja ootust, mis on andnud energiat tegijatele. Tänu Teile selle eest! Kolm hooaega on küllalt pikk aeg selleks, et elu muutumisega meie ümber muutuvad ka igaühe isiklikud võimalused, tahtmised ja jõud.

Siinkohal on rõõm teatada, et laualehe tegemine läheb samas joones edasi – minult võtab „teatepulga“ üle Eva Niglas. Ants Roometsa energiavarud tunduvad olevat ammendamatud. (Huvitav, kuidas tema ennast laeb?).

Soovin Teile, armsad lugejad, suuremat julgust sullepea järgi haarata, suuremat julgust ennast lehe tegijatele appi pakkuda. Laine Repnaule ja Lily Taalile panen südamele, et nad oma huvitavad olla töötavad teemad paberile paneksid.

Uutele liikmetele soovin samuti kirjutamisjulgust. Lugege varemilmunud lehti ja kindlasti tekib teil mõtteid, mis seotud teie enda suguvõsaga või teie uurimistegevusega, mida kirja panna. Igasugused ideed on teretulnud.

Lõppude lõpuks tegime me ju seda lehte kõik koos – toimetus ja Teie, kirjutajad. Ja lehe ilmumist on põhjust oodata ainult siis, kui ise kõik selle valmimiseks oma panuse annate.

Siiralt Teie Pille Mäerand

Laualehe toimetus:

Toimetaja: Ants Roomets
Tehniline toimetaja: Pille Mäerand
Toimetuse liige: Ants Härma

Telefon 6 775 011
Kirjad: 12614, Akadeemia 70 - 13
E-mail: pillem@emkk.ee